

MĚSTSKÉ PRÁVO V ROŽMBERSKÉ KNIZE

Jiří Klabouch

Hospodářská a kulturní vyspělost našich zemí ve 14. století se projevuje v početné a poměrně kvalitní právnické literatuře domácího práva, jejímž nejvyšším projevem po stránce obsahové i formální jsou právní knihy. Novější právní medievistika posunula daleko kupředu naše vědomosti o jejich genezi, skladbě, vzájemné souvislosti a vlivu cizích vzorů a rovněž otázky ediční techniky nových vydání těchto významných pramenů jsou již delší dobu ve středu pozornosti.¹

V obsahové kritice právních knih však nejsme dosud tak daleko, jako v kritice formální. Pro tento úsek práce je charakteristické, že přínos přichází ne tak od souborných prací o právních knihách, jako spíše od průběžných prací o vývoji jednotlivých institucí, které jsou vždy založeny velmi široce.² Je to pracovní postup jedině vhodný: obsah právních knih nelze uspokojivě vyložit jen z nich samých, ale je nezbytné je konfrontovat s ostatním pramenným materiálem, zejména listinným a formulářovým, a srovnávat s vývojem práva u ostatních národů.

Vrcholem obsahové kritiky je ovšem celková sociálně-politická charakteristika právních knih a práva v nich zachyceného, a jejich zařazení do všech společenských souvislostí jejich doby. V tomto směru nebylo dosud vykonáno mnoho a nelze popřít, že tu jde o úkol mimořádně obtížný: nesnáze jsou dány nejen nejistotou přesného datování a nehotovostí výkladu jednotlivých ustanovení právních knih, ale v první řadě jejich obsahem, poněvadž právní knihy

¹ Viz přehled těchto otázek a jejich nynější stav u Čády: České právní knihy, jejich charakteristika (otisk přednášky v 1. třídě býv. Akademie věd a umění dne 18. prosince 1948).

² Typicky na př. Markov: Příspěvky ke kritice a výkladu Rožmberské knihy ve Sborníku věd právních a státních XXVIII (1928); Veselý: Šlubi soud (Praha 1939); Vaněček: Záhada vdání (Praha 1942) a řada jiných.

soustřeďují svou pozornost především na formální náležitosti soudního řízení, které jsou sociálně-politicky důležité jen nepřímo. Bádání v tomto směru nesmí proto opominout využít sebe nepatrnějších zachytných bodů pro získání poznatků o jejich společenských souvislostech a třídní tendenci, musí pracovat na základně ještě mnohem širší, než obsahová kritika, a se souvislostmi na pohled velmi odlehlými. V této věci může vést k úspěchu také konfrontace právních knih s předpisy městského práva, v této době už dosti propracovaného a poměrně dobře doloženého. Tento postup se osvědčuje už u nejstarší právní knihy, knihy Rožmberské.

Dosavadní literatura je celkem zajedno v názoru, že jádrem knihy Rožmberské je souhrn pravidel, která se týkají především dvou hlavních problémů, které musí řešit soud ve 13. a 14. století: jak přimět žalovaného, aby se dostavil k soudu, a jak mu dokázat vinu³. Tento v zásadě správný poznatek není však zcela přesný a je nutno ho doplnit zjištěním, že v rukou některých pořadatelů kniha Rožmberská rámec tohoto svého základního thematicu a vůbec oblast činnosti zemského soudu překročila, a ve snaze poskytnout poučení v co nejvíce právních situacích, pokud jen mohou být praktické pro okruh osob, kterému byla určena, formuluje i několik pravidel, která musíme klasifikovat jako pravidla městského práva, a dokonce popisuje i *řízení před městským soudem*.

Městskoprávní ustanovení v knize Rožmberské jsou v celku obsahu této naší nejstarší právní knihy jen na okraji a také pro poznání městského práva představují přínos nevelký. Ale jsou jedním z těch významných bodů, které mají klíčový význam pro její třídní charakteristiku. Uvážíme-li dlouhou dobu, po kterou vznikala dochovaná nám podoba knihy Rožmberské⁴ a různorodost potřeb, kterým měla v intencích svých různých pořadatelů sloužit, je zcela na místě předpoklad, že reaguje také na aktuální podněty a že se v jejích ustanoveních odráží sociálně-politický vývoj české společnosti ve 13. a 14. století. Zejména hlavní společenský proces této doby, stabilisace měst a městského práva uvnitř feudální společnosti, nemohl v ní nezanechat stop. S tohoto hlediska lze se právem nadít, že městskoprávní ustanovení knihy Rožmberské nejpronikavěji vyjadřují její třídní tendenci a politický smysl, a že jsou tedy jejími normami *nejtypičtějšími*.

Znalost městských institucí projevují autoři knihy Rožmberské už v hlavě II., kde se zabývají účastí městských funkcionářů při pohánění trhem. Poměr měst a šlechty je pak zachycen ve dvou skupinách předpisů, z nichž první se týká postavení měšťanů v přípravném a průvodním řízení na zemském soudu (hl. X. a hl. VII), druhá podává poučení o poměru šlechty k městské jurisdikci a k některým institucím městského práva (jádro XIV. kapitoly). Tato poslední

³ Srv. Veselý: Ke skladbě knihy Rožmberské v *Miscellanea historico-iuridica*, str. 317 (Praha 1940).

⁴ Srv. Veselý: Slubní soud, str. 33 a násl. týž: Ke vzniku knihy Rožmberské, *Sbor. v. pr. a st.* XXXV (1935).

skupina podává souhrn pravidel, která můžeme označit za městské právo v knize Rožmberské.

Výklad XIV. kapitoly, jak byl dosud podáván, není zcela uspokojivý. Literatuře ušly nejen sociálně-politické souvislosti stavování v knize Rožmberské, ale nedovedla je někdy ani přesně juristicky klasifikovat a přehlédla dokonce, že XIV. kapitola je komplexem několika vrstev, jádra a dvou přídavek. Textová kritika XIV. kapitoly a rekonstrukce jejího původního znění je prvním předpokladem jejího právního výkladu a sociálně politického rozboru. Ale už sama skutečnost, že se v kompilaci zemského práva vyskytují městskoprávní ustanovení, je velmi pozoruhodná, a může být vysvětlena jen na základě výkladu o společenské funkci arestačního procesu (stavování), která je patrna zase jen z celkové problematiky fungování feudálního soudnictví. V našich konkrétních podmínkách 13. a 14. století je třeba vidět tuto problematiku pod zorným úhlem všeobecných vztahů mezi zemským a městským právem a vůbec mezi šlechtou a městy v této době.

*

Hromadný přechod od naturální formy feudální renty k formě peněžní a rozvoj měst, který je s tím nerozlučně spjat, vede ve 14. století k všeobecné krizi feudalismu. Naturální hospodářství raného feudalismu s cíli především konsumními přechází ve výrobu zboží s intenzivní směnou na trhu, který počíná soustřeďovat výrobu ze stále větších rozloh, prohlubuje dělbu práce a pozvolna narušuje feudální vztahy. Peněžní forma feudální renty je už formou jejího rozkladu.⁵

Feudální právo je rozvojem trhu postaveno před nové úkoly, které ve své dosavadní podobě řešit nedovede. Trh a směna zvyšují styk a závislost jednotlivých oblastí a jednotlivých tříd a skupin feudální společnosti navzájem⁶. Společenské, zejména ekonomické vztahy, které k sobě poutají různá střediska výroby a příslušníky různých stavů, se množí, nabývají na důležitosti a vyžadují stabilisace. Právo plní tento úkol dvojím způsobem: jednak prohloubením a zpřesněním dosavadních pravidel pro ně platných tak, aby udržela krok s komplikací ekonomických vztahů, jednak stanovením nových hmotných norem pro vztahy dříve právem neupravené. Avšak tento vývoj hmotného práva, který vrcholí na jistém stupni recepcí římského práva, jako nejdokonalějšího výrazu právních vztahů společnosti vyrábějící zboží⁷ nestačí sám o sobě k tomu, aby zajistil dostatečnou stabilitu nových důležitých společenských vztahů. Nutným doplňkem rozvoje hmotných předpisů je rozvoj ustanovení procesních, který je v těsné souvislosti se zvýšením aktivity a rozšířením působ-

⁵ Viz M. N. Mejman - S. D. Skazkin: Ob osnovnom ekonomičeskom zakoně feodalnoj formacii, Voprosy istorii 1954, seš. 2., str. 80: o krizi feudalismu posledně Graus: Krise feudalismu ve 14. století (Historický sborník I., Praha 1953).

⁶ Srv. Engels: O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie str. 7 a další (vyd. Praha 1951).

⁷ Viz Engels: K filosofii dějin str. 41 (Praha 1946).

nosti feudálního státu. Všechny změny práva jsou neúčinné, není-li zároveň garantováno prostředky přiměřenými nové situaci.

A v tomto bodě nestačí třída feudálů úplně tempu rozvoje výrobních a směnných poměrů: zatím co se rozpětí směnného styku a právních vztahů na trhu založených (především obligacních) rozšiřuje do měřítka (vznikajících) národních trhů a v některých případech dokonce do měřítka celoevropského, zůstává jurisdikce teritoriálně omezena na malé obvody, jednotlivá města, nebo panství. Nyní ovšem „vznikala potřeba styku mezi městy a okolním světem a s touto potřebou pozvolna také prostředky, jak tento styk chránit“.⁸ Je to především problém příslušnosti různých práv a vytvoření soustavy kolisních norem, který je od 12. století ve středu pozornosti nauky, vede k vytvoření základů mezinárodního práva soukromého⁹ a později k sbližování jednotlivých stavovských okruhů feudálního práva na základně „obecného práva“, a k úplné likvidaci principu personality práva.

Pokud však trvá současně s širokým trhem roztržštění soudní organizace na jednotlivé malé okruhy, kolisní normy samy o sobě nestačí k tomu, aby zajistily právní jistotu směnného styku. Hlavního předpokladu právní jistoty, hladké realizace nároků, není dosaženo při exekuci obligacních pohledávek mezi příslušníky různých měst a poddanými různých vrchností, které jsou právě pro novou ekonomickou situaci nejvíce typické. Rozsudek soudu je spolehlivě proveditelný jen tehdy, jestliže se zároveň předmět exekuce, t. j. osoba nebo majetek dlužníka, nalézá v jeho mocenské sféře. Je-li však dlužník měšťanem cizího města, je jeho věřitel odkázán na postup podle kolisních norem a na dobrou vůli dlužníkovra domovského soudu uznat a realizovat cizincův nárok proti svému vlastnímu poddanému. Nejeví-li při tom dlužníkův soud dosti dobré vůle, nebo jednat se žalobcem vůbec odepře, nemá věřitel žádné naděje, že jeho nárok dojde uspokojení. Případy *denegatae iustitiae*, „nedopomožení práva“, „odmítnutí od práva“, jsou ve feudálním mezimístním styku běžné a není prostředku, jak feudální soudy od náladového přísluhování právem cizincům odvrátit a ukáznit. Třída feudálů nemá přímý zájem na tom, aby se příliš exponovala pro zajištění obligacních pohledávek jednotlivých měšťanů.

Nedostatečná aktivita nebo přímo neexistence vyšší instance nad soudy jednotlivých měst a panství působí nejistotu obligacních poměrů mezi příslušníky různých míst, zdržuje tempo směny na dálku nebo ji dokonce vůbec znemožňuje. Je pochopitelné, že ekonomická potřeba, která není dostatečně kryta řádnými právními prostředky, vede k vytvoření prostředků mimořádných.

V těchto poměrech, kdy postup podle kolisních norem buď vůbec nezaručuje,

⁸ Engels: O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie str. 7.

⁹ Srv. u nás Krčmář: Základy Bartolovy a Baldovy theorie mezinárodního práva soukromého (Praha 1910).

nebo při nejmenším oddaluje a snižuje naději na uspokojení věřitelova nároku, musí právo tolerovat, aby si úspěšné provedení exekuce zajistil věřitel sám. Řádná exekuce se přetváří v mimořádný a rychlý prostředek, kterým může věřitel výhodně využít okamžiku, kdy zastihne přesporního dlužníka v dosahu moci orgánů svého města, a uspokojí svůj nárok anticipovanou exekucí věcí, které má dlužník při sobě, aniž by vyčkal soudního projednání pře. Tím zároveň donutí dlužníka, pokud se chce exekuci bránit, aby se dožadoval nápravy u věřitelova soudu, podle hmotného práva, které je věřiteli známo, a podle procesních pravidel, která jsou mu běžná. Všechny nevýhody soudního vymáhání pohledávky proti cizímu dlužníku na straně věřitele obracejí se tak v jeho prospěch.

Tento mimořádný prostředek, arestační proces, jako exekuce obligačních nároků mezi stranami, podřízenými různé jurisdikci, se zajišťovacími elementy, vzniká v Itálii a v dolním Německu, kde se existence širokého trhu zvlášť křiklavě odráží od roztříštěnosti a decentralisace soudního aparátu, do 12. století.¹⁰ U nás se arestace uplatňuje už od samých počátků městského práva. Právo používat arestace se uděluje městům výslovně v městských privilegiích (Žatec 1265, Most 1273, Cheb 1279, na Moravě Jihlava 1249, Kroměříž 1290, Jemnice 1327 atd.) a privilegium pro Hradec Králové z r. 1318 mluví už o arestaci jako o právu, které má město „ab antiquo“.¹¹ Zdá se však, že arestace náležela i městům, kterým nebyla výslovně udělena, jako neoddělitelná součást městského práva.¹² Už ve třicátých letech 14. stol. se uděluje „iuxta formam aliarum civitatum regalium et consuetudinem in eisdem hactenus observatam“,¹³ ale arestace není už omezena jen na královská města, a rozšiřuje se na poč. 14. stol. i do poměrů pozemkově-vrchnostenských.¹⁴ Arestační proces provází už dávno před polovinou 14. stol. všechn mezimístní styk a vyrovnává

¹⁰ K vývoji arestačního procesu viz zejména Adolf Wach: *Der italienische Arrestprozess* (1868); Quido Kisch: *Der deutsche Arrestprozess* (1914; tato precisní práce je založena na našich pramenech z předhusitské doby); Hans Planitz: *Studien zur Geschichte des deutschen Arrestprozesses* (Zeitschrift d. Savigny-Stiftung, Germ. Abt. 1913, 1918, 1919 — k tomu referát Alfr. Schultzeho tamtéž r. 1916 str. 591); Hans Planitz: *Grundlagen des deutschen Arrestprozesses* (1921). Pro novější vývoj Rintelen *Die einstweilige Verfügung* (1905). V naší literatuře Pantůček: *Sequestrace soudní dle práva rakouského*, Ott: *Habilitační spis a cena nadační. Účinky arestace v hmotném právu* nejlépe Meibom: *Das deutsche Pfandrecht* (1867) a Planitz: *Geschichte der deutschen Vermögensvollstreckung I. — Die Pfändung* (1905).

¹¹ Čelakovský: *Codex iuris municipalis II.*, str. 177 (v dalším: CIM).

¹² Tak na př. v brněnských *Lura originalia* není právo arestace jmenováno, ačkoliv se v brněnském městském právu potom běžně užívá. Podobných případů je více.

¹³ CIM II., str. 280 (Kouřim 1334), str. 304 (Vodňany 1335).

¹⁴ Tak už r. 1315 počítá žďárská listina s tím, že se obstavuje „in civitatibus, in villis aut in locis forensibus“ (Erbén: *Regesta diplomatica nec non epistolaria III*, č. 246, str. 101). Už ve XIII. a XIV. stol. dostávají právo arestace ta poddanská města, která jsou rámcově obdařována právem určitých královských měst (viz Haas: *Cod. iur. municipalis IV/1*, str. 15 (Litomyšl 1259 právo Hradce Králové); str. 17 (Přelouč 1261 právo Kouřimi); str. 67 (Rabštejn 1337 právo Žatce). Funkce arestace v pozemkově-vrchnostenských poměrech je pěkně patrna v moravském pŕihonu z roku 1407 (viz Brandl: *Libri citationum I.*, str. 208—9, č. 140).

trhliny v organizaci feudální jurisdikce, čímž podporuje právní jistotu mezimístního ekonomického styku, o kterou není řádnými procesními prostředky uspokojivě postaráno.¹⁵

*

Nedostatek účinných procesněprávních záruk v poměrech mezimístních je totožný s nedostatkem záruk, který vzniká u poměrů, kde kolise pramení z rozdílné stavovské příslušnosti stran obligačního poměru. Je-li exekuce pohledávek na dálku často politicum s hlediska jednotlivých partikulárních okruhů, na které se rozpadá feudální stát, a někdy i s hlediska mezinárodních vztahů, je případ kolise mezistavovské relevantní vnitropoliticky a snadno se stává předmětem třídního boje.

Od 13. století se u nás ve větší míře uplatňuje přechod k peněžní formě feudální renty a ekonomické vztahy feudálů k městům jakožto střediskům řemeslné výroby předmětů spotřeby vyššího životního standartu se množí a nabývají na důležitosti. Kontrahují se obligační smlouvy mezi měšťany a feudalitou a problém jejich exekucí se stává zhusta praktickým.

Je charakteristické pro feudální poměry, že se kolísání normy mezi zemským a městským právem nikdy nevyhranily určitě, a že byly vždy do jisté míry sporné mezi zainteresovanými stranami. Skutečný stav byl vždy více či méně závislý od stavu třídních sil a mocenské polohy zúčastněných stavů v konkrétní situaci. Otázka soudní příslušnosti v kolísáních poměrech byla ještě v době Jagellonské jedním z hlavních sporných bodů mezi městy a feudály a tehdejší polemika dokazuje, že opravdu nesporných zásad bylo v tomto oboru velmi málo. Ani konečná dohoda ve smlouvě Svatováclavské nijak nevyniká jednoznačností.¹⁶

Tím více je odůvodněn předpoklad, že rozpory stanovisek v této otázce byly ještě ostřeji vyhraceny v počátcích vzájemných vztahů měst a šlechty ve 13. století před tím, než se jejich vzájemný poměr alespoň v hlavních rysech ustálil. Přehled kolísání zásad v nejstarších pramenech městského práva ukazuje, že nejsou ani jasné, ani jednotné. Představa, že šlechtický dlužník má odpovídat městskému věřiteli před městským soudem není však našemu městskému právu koncem 13. a poč. 14. století nikterak cizí a naopak je možno říci, že ji pokládá za normální a ustupuje od ní jen v případě, kdy není možno mocensky vynutit, aby se žalovaný šlechtic před městský soud dostavil a vyplnil jeho nález.¹⁷

¹⁵ K dějinám arestačního procesu v našich zemích srv. Kisch: Der deutsche Arrestprozess pro předhusitskou dobu, poněkud též Weizsäcker: Die Landfremden im böhmischen Stadtrecht in vorhussitischer Zeit zejm. str. 17—20 (Praha 1924). Účinky v hmotném právu má Kapras: K dějinám českého zástavního práva (1903) a lépe v Das Pfandrecht im böhmisch-mährischen Stadt- und Bergrechte (1907). Pasáže o arestaci u různých jiných autorů jsou nepostačující tím spíše, že soustavně směšují arestaci s jinými institucemi, které byly stejně označovány.

¹⁶ Srv. Čelakovský: Soud komorní za krále Vladislava (Právník roč. XXXIV.).

Naopak kniha Rožmberská počítá běžně se skutečností, že se měšťané objevují jako žalující strany na zemském soudě a popisuje v hlavě X. (čl. 202—208) předvolání šlechtice měšťanem k zemskému soudu a v hlavě VII. (čl. 116—119) průvodní řízení v obligačních a jiných sporech mezi měšťanem a šlechticem a podává všeobecná ustanovení o postavení měšťanů v zemském procesním řízení.¹⁸

Toto rozdílné stanovisko dobře dokumentuje vágní ráz kolisních norem mezi městským a zemským právem koncem 13. a poč. 14. století. Poněvadž mocenská převaha je po celé toto období zřetelně na straně šlechty, je pravděpodobné, že se městský názor na kolisní normy nemohl úspěšně prosadit. S velkým smyslem pro realitu přiznává autor t. zv. Otakarovských práv z r. 1272 otevřeně, že městský rychtář nemůže zaručit městskému věřiteli realizaci jeho pohledávky, jestliže dlužníkem je osoba příliš mocná, a odkazuje jeho žalobu k šlechtickému soudu.¹⁹ Neznalost zemského hmotného i procesního práva a často i jednacího jazyka spolu se stavovskou diskriminací, jejímž předmětem byli měšťané na zemském soudě na každém kroku, činila jim asi vymáhání nároků touto cestou málo přitažlivým. Ale i po kladném rozsudku na zemském soudu byl měšťan dosti vzdálen toho, aby jeho nárok skutečně došel uspokojení. Vleklá procedura zemské exekuce, orientované v první řadě na nemovitosti, nemohla být dostatečnou zárukou nabytých práv pro měšťana, který neměl přiměřených mocenských prostředků k tomu, aby mohl touto cestou svůj nárok krýt.

Potíže měšťanů při exekuci jejich pohledávek proti šlechtickým dlužníkům jsou patrné v generálním privilegii Václava II. pro královská města z r. 1285,²⁰ které představuje splnění městských desiderat v situaci politicky městům dosti příhodné,²¹ a které vychází městských požadavků v této věci vstříc. Privilegium konstatuje, že exekuce rozsudků krajských soudů proti šlechticům ve prospěch měšťanů byly často neúčinné „nobile prepediente“, a za tohoto předpokladu povoluje měšťanům s královským souhlasem pro každý jednotlivý případ exekvovat své, krajským soudem uznané, pohledávky proti šlechticům nouzově zadržením osob nebo majetku feudálů či jejich lidí v kterémkoli městě, t. j. jakmile se dostanou do mocenské sféry městského stavu. Fond pro exekuci městských nároků je tu zřejmě zajištěn podle pravidel městského arestačního procesu, jehož aplikace proti šlechticům je sice omezena předpokladem předcházejícího kladného rozsudku na krajském soudě, následující denegací práva a královským povolením, nicméně se připouští.

¹⁷ Viz Vacek: Soudnictví v Čechách, městské a vrchnostní do XV. století (Časopis pro dějiny venkova roč. IX. až XII., zejm. roč. IX. str. 178 sq, roč. X. str. 89.

¹⁸ K výkladu VII. hlavy viz Veselý: Ke skladbě, Miscellanea str. 312 a násl.

¹⁹ Viz Jireček: Codex iuris Bohemici II/4, str. 14., čl. 43: „Von gulde. Ist, das ein man gegen einem andern zu sprechen hat umb gulde oder umb welcher hande das sey: das sal er vor dem gerichte und anderswo nyndert suchen; ist, das es ym der richter mag gericht. Mag ym aber der richter nicht gericht, das der man so gewaldig ist: so sal der richter yn brengen, das ym gericht werde.“

²⁰ CIM I., str. 14.

²¹ Viz Šusta: České dějiny II/1, str. 351.

Toto ustanovení se opakuje ještě jasněji v privilegiu Rudolfa Habsburského pro některá východočeská města z r. 1307,²² dokonce bez náležitosti zvláštního královského povolení. Obě tato privilegia svědčí o tom, že měšťané počali uplatňovat bezpečný a pro ně výhodný institut arestace nejen v poměrech mezimístních, ale analogicky i v poměrech mezistavovských, a jejich stanovisko bylo dokonce výslovně uznáno, i když zatím jen subsidiárně. Ale nelze pochybovat o tom, že se pokusili uplatnit arestační proces i mimo rámec těchto ustanovení tím spíše, že arestace šlechty byla v Německu podle městského práva běžná a šlechta tu nebyla nikdy na pasivní straně vyňata.²³

Tato domněnka je odůvodněna skutečností, že snaha měšťanů, podrobit arestaci na pasivní straně i šlechtu, došla výrazu i v některých městských privilegiích. Pro postavení šlechty na pasivní straně arestace je příznačné časové i místní kolísání městských privilegií. Zatím co některá privilegia se přesné distinkci vyhýbají a označují za předmět arestace „debitores quoslibet aut alios“,²⁴ nevylučující tak svou neurčitostí možnost sporů a zatahování šlechty do arestace, ustanovují některá zcela nedvojsmylně, že obstavován může být „nobilis sive ignobilis“. ²⁵ Do privilegií proniká záhy omezení arestace jen pro vymáhání pohledávek do výše 5 hřiven bez lotu,²⁶ při čemž není hned jasné, zda se toto omezení vztahuje na všechny dlužníky vůbec, nebo jen na šlechtické,²⁷ až se kolem poloviny 14. století privilegia ustalují na omezení arestace do této výše pouze proti šlechticům, připouštějící arestaci ostatních dlužníků bez omezení.²⁸ Tento stav možno označit vzhledem k pozdějšímu vývoji zhruba za konečný.

Kolísání privilegií v tomto bodě, který má klíčový význam pro sociální dosah arestace, není jistě náhodné. Zatím co v nejstarších převládá tendence šlechtu neprivilegovat, která dochází někdy výrazu výslovného, vrcholí koncem 13. a poč. 14. století neurčitost ustanovení, až se konečně situace stabilisuje ve prospěch šlechty, která si tu vynucuje změnu pravidel německého arestačního procesu ve svůj prospěch a s úspěchem omezuje možnost žalob proti svým příslušníkům na cestu řádného postupu podle kolisných norem, na cestu, pro

²² CIM II., str. 150.

²³ Viz Kisch: l. c. str. 35.

²⁴ CIM II., str. 50 (Žatec 1265), CIM II., str. 96 (Cheb 1279), Codex diplomaticus Moraviae IV. (Boček), č. 291 (Kroměříž 1290).

²⁵ CIM II., str. 9 (Jihlava 1249): „...si dictus baro vel miles illo die vel tempore non solverit, extunc possit ille civis illum baronem vel nobilem aliquem libere pro suis debitis impignorare“; Regesta III, č. 1270, str. 494 (Jemnice 1327): „...quemlibet debitorem suum, sive nobilis sive ignobilis fuerit, pro debitis in civitate Jemnicensi per eum contractis arrestare et occupare valeant...“

²⁶ Výjimečně do 10 hřiven „moravici pagamenti“ v Regesta III., č. 1775, str. 694 (Olomouc 1331); Cod. dipl. Mor. IV., č. 377 (Mor. Nové Město 1364).

²⁷ Tak na př. CIM II., str. 280 (Kouřim 1334), II. str. 304 (Vodňany 1335), I. str. 54 (Malá Strana 1338), II. str. 59 (Most 1273), II. str. 177 (Hradec Králové 1318), II. str. 195 (Most 1321), II. str. 719 (Slaný 1378), II. str. 221 (Ústí n. Labem 1325) a j.

²⁸ Tak na př. CIM II., str. 224 (Louny 1325), CIM II. str. 457 (České Budějovice 1351). Podobný zápas svedla města o aplikaci arestace také s duchovenstvem, jehož odpor byl asi neméně ostrý, srv. Kapras: Pfandreht str. 27.

měšťany trnitou, k zemskému soudu, a podrobuje se arestaci jen pro pohledávky nižší než 5 hřiven bez lotu.

Z městských pramenů rekonstruovaný konflikt stanovisek o rozsah arestace je výrazem protikladných zájmů feudálů a měst v době, která se vyznačuje jejich ostrým bojem i v jiných záležitostech. Pochopitelná snaha měst, daná německými poměry a podepřená silným ekonomickým zájmem, zabezpečit jistotu svých nároků a vtáhnout jejich projednávání před městské soudy, ať je dlužníkem kdokoli, narazila na stanovisko feudálů, jejich hmotných zájmů a stavovské prestiže. Městské stanovisko, z počátku pevné, kolísá, ustupuje a nakonec kapituluje před stanoviskem šlechty, která tu dosahuje významného úspěchu v úpravě vzájemných třídních vztahů s městy.

Nejstarší vývoj arestačního procesu (stavování) v našich zemích provází tedy konflikt dvou protichůdných stanovisek pokud jde o okruh osob, podrobných jeho režimu na pasivní straně, nejistota a proměnlivost, pokud jde o skutečné poměry, a patrně i příslušná polemika. Stavování se stává právníkou aktualitou. S tohoto stanoviska je nutno přistoupit k rozboru XIV. kapitoly knihy Rožmberské.

*

Výklad o arestaci ohlašuje s charakteristickým odůvodněním „o stavování to vše, což potřeba“ čl. 209 XI. kapitoly a v plánovaném pořadí se skutečně objevuje sedm článků (231 — 7), shrnutých v celek pod nadpisem „O stavování“. Hned na první pohled je patrné, že celá kapitola má velmi různorodý obsah: probírá jednak strany stavení, místní rozsah jeho přípustnosti, průvodní řízení ve při, která po něm následuje a zvláště si všímá obstavování neusedlých šlechticů. Dosavadní literatura, pokud se dotkla výkladu XIV. kapitoly, dospěla k závěru, že popisuje obstavení zemského práva, které existovalo paralelně s arestací v městském právu s funkcemi v podstatě stejnými, ale domácího původu.²⁹

Tento výklad se zakládá na nedorozumění, které pramení ze semantické záměny. Novější bádání je si správně vědomo, že při výkladu knihy Rožmberské musíme, jako u všech starších středověkých pramenů, počítat s neobvyčejnou významovou šíří jednotlivých termínů.³⁰ Platí to v plné míře také pro slovo „staviti“ a jeho latinská a německá synonyma. Termín „staviti“, nehledě k významům juristicky nerelevantním, označuje v našich pramenech jednak jakýkoli více nebo méně svépomocný akt zadržení osoby, nebo movitostí

²⁹ Tak zejména Čáda: K osobní exekuci podle českého práva zemského I. (Praha 1920), str. 19—20. Omylu podlehl i jinak přesný Kisch: Der deutsche Arrestprozess str. 57—60. Nejasné je stanovisko Ottovo: Habilitační spis a cena nadační str. 19. Za německý původ arestace se staví jen Pantůček: O sequestraci soudní str. 70 a Kapras: K dějinám čes. zástavního práva str. 36. Otázku existence nebo neexistence arestace v zemském právu však vůbec nepostavili, spokojující se jejím odvozením z městského práva. Čáda l. c. str. 20 dokonce srovnává arestaci zemského práva s arestací v městském procesu.

³⁰ Srv. Veselý: Slubní soud str. 38 pozn. 12.

s exekutivním úmyslem, jednak řadu (nejméně šest) institucí procesního práva, jejichž nejmarkantnějším navenek patrným projevem tento akt jest.³¹ V XIV. kapitole knihy Rožmberské, jak níže dovodím, je nutno konstatovat duplicitu významu tohoto slova, které v čl. 231 — 6 na jedné a v čl. 237 na druhé straně označuje procesní instituce, různé svým juristickým charakterem a do konce příslušné ke dvěma rozličným stavovským okruhům feudálního práva.

Obstavení (arestace) je mimořádný způsob zahájení procesního řízení anticipovanou exekucí obligačního nároku, jehož uspokojení je ohroženo určitými, taxativně stanovenými skutečnostmi. Souvisí nedílně s ostatními stadii procesního řízení, které po něm následuje: projednáním meritorní pře, průvody, a provedením rozsudku realizaci zástavního práva na obstavených věcech, které arestace založila. Tvoří s nimi jednotu a nelze je od nich oddělovat. Je projevem činnosti orgánů téhož soudu, jako ostatní procesní stadia.

Tato jednotu arestace a následujícího meritorního řízení je svrchovaně důležitá pro určení příslušnosti obstavování k jednotlivým stavovským okruhům feudálního práva. Nejen, že v zemském právu v souvislosti s přípravným procesním řízením nikde nemáme zpráv o zajištění exekuce obstavením a zemské soudní orgány nikde nevidíme při obstavení asistovat, ale řízení, které po obstavení následuje, nikdy se nekoná na zemském nebo jiném šlechtickém soudě.³² Zemské právo nemělo objektivních podmínek k tomu, aby arestaci vytvořilo nebo recipovalo, poněvadž skutečnosti, které ve vzájemném styku feudálů ohrožovaly provedení exekuce, byly jiného rázu než ty, které vedly k zajištění exekuce arestačním procesem. Zemské právo pečuje o bezpečnost exekuce způsobem odlišným, který je nepochybně v souvislosti s vyspělou evidencí pŕuhonů a nemovitého majetku v zemských deskách: zákazem zcizení nemovitého majetku žalovaného s věcnými účinky, který vzniká automaticky vložním pŕuhonu do desk.³³ Tento způsob zajištění exekuce je pro naše zemské právo specifický a liší se od arestačního procesu jednak tím, že má místo ve

³¹ K obecné definici významu slova arrestare (aufhalten, pfänden) viz Kisch l. c. str. 32. Instituce, označované v našich pramenech jako „stavení“, „stavuňky“, „stavy“, „právo stavní“ jsou: 1. řízení svodem, 2. správní exekuce, kterou provádějí správní orgány pro neplnění veřejných povinností, zejm. berní, 3. zabavení věcí správními orgány ve zvláštním případě porušení předpisů o placení mýt, 4. konvenční svépomocná exekuce („list pod stávkami“, Pfändungsklausel), 5. arestační proces, 6. zatýkání, t. j. osobní exekuce zemského práva. V hmotném právu zakládají všechny tyto procesní akty na postižených věcech zástavní právo (t. zv. vzatou zástavu), nebo závazek pod ctí a věrou u postižených osob k určitému konání (dostavení se k soudu ve stanoveném termínu, dostavení se do soukromé nebo veřejné vazby pro dluhy), a to z různých důvodů.

³² Čáda: K osobní exekuci str. 19 mylně pokládá ustanovení knih Tovačovské a Drnovské o obstavování za provedení zásad knihy Rožmberské. Tato ustanovení se týkají jen částečně arestace, jejíž příslušnost do městského práva je tu ostatně zřejmá. Případy obstavení, které soudil v první pol. XVI. století komorní soud, nejsou nikterak v rozporu s mými závěry, ježto tu přichází v úvahu jen jako druhá instance.

³³ Srv. Stieber: K vývoji správy str. 30 a str. 73; Kapras: K dějinám čes. práva zástavního str. 11 a násl. Markov: Přípravné řízení procesní v čes. právu zemském (1930) str. 200 sq.

všech žalobách, tedy i při těch, kde uspokojení nároku ohroženo není, jednak tím, že se neděje na žádost žalující strany, ale automaticky, ex officio.

Nemá-li žalovaný nemovitý majetek, exekuce zemským právem nijak zajištěna není, a teprve v druhé polovině 15. století řeší moravské zemské právo také tuto otázku institucí pŕihonu zatkyne, který vzniká sloučením trhového pŕihonu se zatykačem, patrně ne bez působení vlivů obstavení městského práva.³⁴

Není-li jinde v zemském procesním právu ani stopy po zajištění exekuce arestačním procesem, a má-li naopak zemské právo způsob zajištění exekuce svérázný, nejsou důvodem pro opačný závěr ani ustanovení XIV. kapitoly knihy Rožmberské. Právní rozbor jejích ustanovení ukazuje, že traktuje dvě různé procesní instituce s odlišnou funkcí, které náležejí dokonce dvěma různým stavovským okruhům feudálního práva. Ta z nich, která se týká zajištění exekuce arestačním procesem, nenáleží zemskému, ale městskému právu:³⁵

a) Předpokladem obstavení v čl. 237 je stanné právo, naproti tomu stavení v čl. 231—6 se děje před soudním řízením, které po něm teprve následuje (popisují ho čl. 234 a 235). Obstavení čl. 237 je tedy provedením rozsudku, exekucí, stavení čl. 231—6 zajištěním procesního řízení a exekuce, jimž by se mohl žalovaný snadno vyhnout utěkem, jak správně chápe čl. 232.

b) Obstavení čl. 237 zřejmě předpokládá stanné právo u zemského (přip. krajského) soudu a zemský orgán, komorník, kompetentní ve věcech exekuce, odvádí na žádost věřitele obstavenou osobu k soudu, který vydal kontumační rozsudek s tím, že bude bez dalšího řízení vydána věřiteli k soukromé vazbě pro dluhy. Naproti tomu obstavení čl. 231—6 se děje zcela svépomocně, zajistí se osoba (ale patrně i věci) dlužníkovy, a následuje řízení — jak níže dovodím — před městským soudem.

c) Okruh stavení čl. 237 je rozsáhlý: „tak v městě, jako na cestě, nebo všady“ a odpovídá úplně teritoriálnímu rozsahu platnosti zemského práva. Naproti tomu možnosti obstavení čl. 231—6 jsou omezeny na „hospodu“ (čl. 231), dům hospodářův (čl. 231—5), tržiště (čl. 236) a slova „kdež kolivěk“ v čl. 235 jsou zřejmě položena jako kontrast proti případu obstavení v domě a znamenají asi: kdekoli ve městě.

d) V čl. 237 obstavuje dlužníka „ktož jej přemóž kolivěk“ u zemského či krajského soudu, t. j. zpravidla to bude šlechtic, právě tak, jako předmětem obstavení je v každém případě osoba tkáčete, t. j. neusedlého šlechtice. U ob-

³⁴ K pŕihonu zatkyne viz Markov: Přípravné řízení procesní str. 153 sq. Význam pŕihonu zatkyne je však širší, než pouhé předvolání k soudu, poněvadž zajišťuje osobu pohnaného až do posudku (viz Moravské zemské zřízení z r. 1545 XXIII ab) a jeho vydání věřiteli k soukromé vazbě pro dluhy, čímž nabývá zřejmě charakteru prostředku zajištění exekuce. Souvislost s obstavením si jasně uvědomuje při pŕihonu zatkyne kniha Tovačovská. Pŕihon zatkyne se opravdu v našem zemském právu nejvíce blíží arestačnímu procesu.

³⁵ V dalším cituji z Brandlova komentovaného vydání knihy Rožmberské (Praha 1872) a přijímám jeho rozdělení na články. Rukopisné varianty jsou pro XIV. kapitolu zanedbatelné, někt. viz ve vydání Palackého v Archivu českém I. str. 478.

stavení čl. 231—6 přichází na aktivní straně v úvahu měšťan (čl. 231), nebo hospodář (čl. 232—6), t. j. majitel domu ve městě, provozující hostinskou živnost, tedy určitě zase měšťan, a nikde není sebe menšího náznaku, že by obstavení mohl použít ještě někdo jiný. Předmětem obstavení je neurčitě host, při čemž je možno myslet normálně na všechny osoby, které přicházejí do města, poddané, měšťany jiných měst, a případ, kdy může být obstaven také šlechtic, je zřejmě vyjimečný a je mu věnována zvláštní pozornost.

e) Smysl čl. 236 je: vladyka nesmí být obstavován na tržišti. Kdyby tam byl přece obstaven, může se bránit, protože se to děje neprávem, a když při tom zabije obstavujícího, nemůže být pro to trestán. Kontext článku porušuje věta „ale nedědinného móż staviti na tržišti“, která představuje v článku cizí těleso a vzbuzuje podezření, že je dodatečným přídavkem. Touto domněnkou můžeme zjištěné difference vysvětlit.

Ustanovení čl. 236 o nepřístupnosti obstavování šlechticů mimo dům hospodářův vzbudila patrně nesouhlas některého kompilátora od zemského soudu, který znal slovo staviti v jiném významu, jak se ho u zemského soudu používalo v souvislosti s osobní exekucí, zatýkáním, jehož předmětem byli výlučně neosedlí šlechtici, tkáčata, a ti mohli být zatýkáni ovšem nejen na tržišti, ale všude. Proto článek ihned opravil a v nesouhlase s celou XIV. kapitolou odhodlal se doplnit text o nový passus, čl. 237, kde, jakoby úmyslně, zdůrazňuje všechny rozdíly stavení jak on je znal od článků předchozích, které byly ovšem značné, poněvadž měl na mysli jiný institut.

Domnívám se, že tento rozbor dokazuje podstatné difference a) v účelu, b) v kompetenční příslušnosti, c) v místním rozsahu provádění, d) ve stavovské příslušnosti stran obou „stavení“ knihy Rožmberské. Mám za to, že to dostačuje k tomu, abychom konstatovali, že tu z neporozumění kompilátor směšuje dvě různé instituce, a abychom oddělili čl. 237 od ostatních částí jako pozdější přídavek.

Stavení v čl. 237 náleží k dějinám osobní exekuce zemského práva, zatýkání. Užil-li tu kompilátor Rožmberské knihy k jejímu označení termínu „staviti“, nepřekročil tím nijak okruh jeho významů a nezůstal také v pozdějších pramenech bez následovníků. Je řada dalších dokladů o tom, že slova „staviti“ a „zatýkati“ byla pro tento případ synonyma, i když později výraz „zatýkati“ převládl a termínu „staviti“ se používalo jen v souvislosti s činností městských a pozemkově-vrchnostenských orgánů (rychtářů) a nikoli už zemského soudu.³⁶ Obstavení čl. 237 představuje vývojové stadium exekuce rozsudků zemského

³⁶ Nejmarkantnější případ semantické konkurence slov „staviti“ a „zatýkati“ je zatykač ještě z r. 1530 (viz AC XII., str. 406), který nenařizuje, aby se zatýkalo, ale obstavovalo, ačkoli pochopitelně nemá na mysli zadržení osoby formou „stavuňku“, ale zatčení podle předpisů zemského práva. Vedlo by příliš daleko uvádět zde další doklady, kterých je velký počet, poněvadž významová konkurence se netýká jen českých výrazů, ale i latinských a německých synonym. Není také důvodu, proč vymezovat ve vývoji osobní exekuce obstavování čl. 237 jako její zvláštní vývojové stadium, jak činí Čáda, l. c. str. 19—20.

soudu proti osobám, ve kterém se počíná kombinovat svépomoc s asistencí úředních orgánů a soudním dohledem nad exekucí. Jeho ustanovení částečně konkuruje, částečně se doplňuje s ustanovením o málo mladšího *Fragmenta praxeos judiciariae* z pol. XIV. století, a nemá žádné souvislosti se zajištěním osobní exekuce zemského práva, které se v Čechách vůbec nevyvíjí a na Moravě je poměrně pozdní. S hlediska našeho tematu můžeme čl. 237 z dalších úvah vyloučit.

*

V meritorní pasáži XIV. kapitoly znamená tedy slovo „staviti“ instituci, jejímž účelem je zajistit osobu a věci dlužníka pro pozdější řízení před soudem, které používají měšťané ve městech proti všem cizincům, a do jisté míry i proti šlechticům. Pro závěry naší práce je nezbytné provést nyní další textový rozbor ustanovení XIV. kap., osvětlit její poměr k ostatním částem Rožmberské knihy, a ustanovení vyložit.

Tato studie nehodlá zabíhat v celém rozsahu do složitých otázek genese a skladby knihy Rožmberské: je však nutno připomenout na tomto místě výsledky její dosavadní kritiky: kniha Rožmberská je svodem různorodého materiálu z různých dob a od různých autorů, který vznikl sloučením několika jáder (kap. VIII, kap. I–VII, kap. XI–XIX, kap. IV), doplněných a opravených slovy, větami, i celými odstavci.³⁷

1. Část za XI. kapitolou odlišil od ostatních částí kompilace správně už Jireček.³⁸ Tento názor se potvrzuje i pokud jde o XIV. kapitolu, neboť její obsah konkuruje s obsahem VII. a X. hlavy. Thematem je v obou případech procesní postup měšťana, vymáhajícího pohledávku na šlechtickém dlužníku: kap. X. popisuje předvolání dlužníka k soudu, kap. VII. se zabývá následujícím řízením. Žalovaný šlechtic je tu pasivně legitimován buď jako intercedent (čl. 116), nebo jako přímá strana obligačního poměru, založeného na smlouvě příkazní (čl. 117), smlouvě trhově (čl. 118), rukojemství (čl. 118) nebo z důvodů poskytnutí stravy (čl. 118), „z hospody“, jak totožný důvod označuje X. kapitola. Kromě toho je uveden důvod všeobecný, „z dluhu“ (čl. 116, 202). Tyto důvody jsou totožné s důvody nároků, jejichž procesní uplatnění popisuje kap. XIV — dluh (čl. 231), strava (čl. 232), koupě a jiné (čl. 233).

Při tom je třeba vytknout, že kap. VII. a X. počítají zřejmě jen s řádným postupem předvolání k soudu podle zásady *actor sequitur forum rei* jako jedině přípustným, a to i pokud jde o pohledávky za stravu, „z hospody“, a nikterak neznají jejich anticipované uplatnění svépomocnou exekucí. Zejména čl. 207 popisuje procesní postup v situaci plně totožné se situací čl. 232–233, ale je s jejich ustanoveními přímo v rozporu: čl. 206–208 privilegují pohledávky

³⁷ Srv. Veselý: Ke skladbě, *Miscellanea* str. 309 a násl.

³⁸ Herm. Jireček: Příspěvky k literárnímu rozboru památníků práva slovanského v Čechách a na Moravě, *ČČM* roč. XXXVI (1862).

za stravu, kterých nabyli pražští měšťané proti šlechticům v době zasedání sněmu tím, že připouštějí zkrácený postup předvolání k zemskému soudu v třídní lhůtě, ale možnost obstat dlužníka jim známa není.

Výsledkem tohoto zjištění může být jen závěr, že XIV. kapitola podává poučení o procesním uplatnění obligačních nároků měšťanů v totožné situaci jako kap. X, jenže za okolností, které kap. X. známy nejsou a které jsou dány skutečností, že vedle řádného postupu počínají měšťané uplatňovat postup mimořádný, arestaci, jehož znalost se protojevila i šlechtickým právníkům žádoucí a užitečná, a svou právní knihu o toto thema rozšířili. Tolik vyplývá z poměru XIV. kap. k ostatním částem Rožmberské knihy.

2. Jádrem XIV. kapitoly, čl. 231–6, je však celkem, jehož nestejnorodost signalisují vnitřní rozpory.

Smysl čl. 231 je ve své strohosti jasný: měšťané nesmějí obstat šlechtice³⁹ ani jeho lidi pro dluh ani ve svém domě, ani nikde jinde, ale musí na ně nastupovat řádnou právní cestou. Tento všeobecný zákaz stavování je omezen v čl. 232 ve výjimečném případě, kdy je důvodem pohledávky poskytnutí stravy, „hospody“, ve vlastním domě. Čl. 232 tuto výjimku odůvodňuje: je tu rozdíl v tom, že při poskytnutí stravy hospodář dlužníku „nevěří“, t. j. očekává protiplnění okamžitě, z ruky do ruky, což je obvyklé při používání hostinských služeb, a je tedy spravedlivé, aby byl jeho nárok mimořádně zajištěn na rozdíl od všech případů jiných, kdy se věřitel odvažuje riska a dlužníkovi „věří“, t. j. očekává protiplnění až po jisté době, za dlouho — dluh.⁴⁰ Poslední věta čl. 232 jen znovu zdůrazňuje, že tato výjimka je jen právě taková a o nic širší, a znovu upozorňuje, že pro dluhy založené na víře nelze stavovat vůbec.⁴¹

3. S tímto ustanovením čl. 231–2, které jsou bez vnitřních rozporů, a pokud činí výjimku, jsou si jí vědomy a samy ji odůvodňují, rozchází se diametrálně ustanovení čl. 233: jeho první věta uznává přípustnost stavování do libovolné výše za stravu, ale hned v následující větě čl. 231–2 opravuje: „za kúpiu nebo zač za jiné“ (= za všechny dluhy mimo stravu, tedy i ty, které jsou založeny na víře, a které ze stavování výslovně vyloučil čl. 231) je přípustno — shodně se zněním městských privilegií — obstatovat do výše 5 hřiven bez lotu. Vysvětlení rozporu je nasnadě: ustanovení čl. 231–2, která vyjadřovala postulát feudálů v konfliktu stanovisek o rozsah arestace koncem 13. a na poč. 14. století, a která odpovídala jejich názoru na kolísání normy mezi zem-

³⁹ Brandl: *Knihy Rožmberské* str. 93 pozn. 1 snaží se v tomto ustanovení odlišovat nižší a vyšší šlechtu. Tento názor však nemá podkladu v žádném jiném pramenu. V arestaci neplatila nikdy odlišná ustanovení pro nižší a vyšší šlechtu.

⁴⁰ Viz etymologii Vaněčkovu: *Počátky práva a státu* str. 58 (Praha 1946).

⁴¹ Brandl: *l. c.* str. 93 pozn. 2 vykládá tuto větu tak, že připouští obstatovat do takové výše, do jaké byly dluhy uzavřeny, ale jen v hostitelově domě. Tento výklad však uvádí větu do rozporu jednak s čl. 231 (který výslovně zakazuje stavovat pro dluhy i ve vlastním domě), ale zároveň také s čl. 233 (který povoluje stavovat pro dluhy všude, ale jen do 5 hřiven, t. j. nikoli do neomezené výše, jako domněle poslední věta čl. 232).

ským a městským právem, neodpovídala skutečnosti, jak se utvořila jako výslednice střetu městského a šlechtického stanoviska. Původní text XIV. kapitoly doplnil tedy někdo lépe obeznámený s městskými privilegii a přidal celý čl. 233 a slova „takéž za kúpiu“ v čl. 234 a v čl. 235 omezení stavování do výše pěti hřiven, vše v rozporu s ustanovením čl. 231—2, a uvedl tak její stanovisko na pravou míru. Článek 233 a doplňky v čl. 234 a 235 představují přídavek, druhou vrstvu XIV. kapitoly.⁴²

4. Výklad čl. 234—5 nepůsobí potíží. Je však nutno položit otázku, zda se průvodní řízení, které popisují, odehrává na zemském soudu, jak myslí Čáda, Kisch, Jireček a zřejmě též Veselý,⁴³ nebo na soudu městském, a zda tedy běží o průvodní pravidla městského či zemského procesního práva.

Všechny okolnosti, za kterých se obstavení v čl. 231—6 děje, ukazují na jeho souvislost s městským procesem: na aktivní straně jsou oprávněni jen měšťané, na pasivní straně přichází v úvahu kdokoliv a obstavení šlechtice je zřejmě výjimečné, forum arresti je omezeno na obvod města. Tento závěr potvrzuje také analýsa dalšího řízení, které po obstavení následuje.

Při výkladu o důkazním řízení v obligačních sporech na zemském soudu jedná VII. kapitola (čl. 118) také o případě, kdy je sporná pohledávka za stravu, poskytnutou měšťanem šlechtici. Průvod, jako v čl. 234—5, děje se přísahou stran,⁴⁴ ale rozvržení důkazního břemene mezi strany se s čl. 234—5 neshoduje. VII. kap. zná jen přísahu žalovaného (čl. 118) a toliko v případě, kdy není sporná existence pohledávky, ale jen její výše, připouští přísahu žalobce, a to ještě jen v případě, kdy žalovaný sám tvrzení o výši pohledávky nepostaví (čl. 117).

Ve XIV. kapitole jsou průvody rozvrženy jinak: přísahá žalovaný, ale když předcházelo obstavení v domě hostitelově a tedy právní domněnka, pokud jde o existenci pohledávky, je na straně žalobce, přísahá tento (čl. 234). Ve srovnání se VII. kapitolou je tedy favorisován.

Favorisace hostinského v důkazním řízení o pohledávky za stravu je charakteristickou zásadou německého městského práva: v případě, že hostinský zjedná pravděpodobnost domněnce, že žalovaný byl jeho hostem, ustupuje městský proces od obecné průvodní zásady, a svěruje přísahu, která je v procesu výhodou, žalobci.⁴⁵

⁴² Nejasný je poměr čl. 236 k ostatním částem XIV. kapitoly. Věta „ale nedědinného mož staviti na tržišči“ je zřejmou vsuvkou, která souvisí s čl. 237 (viz výše odst. e). Obsah zbytku článku je do sebe uzavřený a k ostatním článkům indiferentní. Jeho ostrá tendence, která dovoluje zabít toho, kdo by šlechtice neoprávněně obstavoval, řadí ho spíše k původnímu jádru. Struktura XIV. kapitoly podle mé rekonstrukce je zřejma z přílohy.

⁴³ Veselý: Ke skladbě, *Miscellanea* str. 318 pozn. 28.

⁴⁴ Srv. ale čl. 170 a 191: ve sporech o dluhy: právo svědky. Veselý: Ke vzniku str. 191 a 208—9 (Sb. v. pr. a st. XXXV) dokonce dovozuje, že se v řízení o dluhy dál původně průvod ordálem vodou, tedy nikoli přísahami stran. Nepoužívám zde této skutečnosti jako argumentu, poněvadž ji lze vztahovat jen do nejstarší doby, kdy vznikala VIII. kapitola.

⁴⁵ Viz Schröder — Künssberg: *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte* II., str. 846 (6. vydání z r. 1922).

Rozvržení přísah mezi strany v řízení o pohledávky za stravu, popisované v čl. 234—5, liší se tedy od zásad rozvržení průvodů v kap. VII, ale vykazuje naprostou shodu se zásadami městského procesu.

Pochyby rozptyluje konečně i jasné vědomí XIV. kapitoly o účelu stavování a jeho funkci v procesu: „proto, zda by host protrávě i chtěl přeč vyníti bez hospodářovy vůle“ (čl. 232). Zde formuluje kniha Rožmberská stručně podstatu městského arestačního procesu ve feudalismu: movitosti a osoba dlužníka-cizince, který se může vyhnout plnění, soudu i exekuci útekem do jiného soudního a správního obvodu, jsou předběžně zajištěny jako fond pro uspokojení nároku, tvrzeného věřitelem (zajišťovací prvek arestace), a jejich obstavením se už od počátku vykonává na dlužníka nátlak, aby dobrovolně splnil ještě před soudním projednáním záležitosti (exekutivní element arestace), které v případě jeho neplnění následuje a kde obstavující věřitel svůj nárok odůvodní.

Svědčí tedy všechno o tom, že procesní řízení, popisované v čl. 234—5 se děje před městským soudem, a že tedy také celé obstavení čl. 231—6 je součástí *městského procesního práva*, jehož zásady tu kniha Rožmberská z nějakého důvodu parafrasuje. Tyto důvody jsou pochopitelné z celkové třídní situace v české společnosti 13. a 14. století a ze sociálně-politických souvislostí nejstaršího vývoje arestačního procesu v našich zemích.

Dosavadní literatura s výskytem městskoprávních norem v knize Rožmberské nepočítala.⁴⁶ Pro poznání vývoje městské arestace nemá ovšem pasáž Rožmberské knihy valné ceny. Jsme o ní zpraveni z jiných pramenů lépe a přesněji. XIV. kapitola vznikala v době, kdy skutečný rozsah arestace byl předmětem sporu a kdy byly poměry velmi vzdáleny tomu, aby se daly vyjádřit jednotnými pravidly. Tím větší je však důležitost pasáže „o stavování“ pro sociálně-politickou charakteristiku Rožmberské knihy, pro nejstarší sociálně-politické souvislosti arestace a pro vývoj vztahů mezi zemským a městským právem ve 13. a 14. století.

*

Rozbor XIV. kapitoly ukazuje, že její jádro obsahuje výklad pravidel městského arestačního procesu se zvláštním zřetelem k jejich funkci kolisních norem mezi zemským a městským právem, které bylo později opraveno lépe informovaným glosátorem a ještě později doplněno čl. 237, který z neporozumění danému textu připojil pasáž o jiné právní instituci a vytkl její rozdíly od obstavení čl. 231—6.

Skutečnost, že obsah XIV. kapitoly konkuruje s obsahem VII. a X. hlavy, že tedy opakuje materii už jednou v knize probranou, vede k otázce po motivech, které vedly kompilátory knihy Rožmberské k tomuto postupu. Je pravdě-

⁴⁶ Toliko Kapras v české i německé práci o zástavním právu operuje mlčky XIV. kapitolu v dějinách městského práva.

podobné, že kompilátoři themata pro právní knihu podle jistých hledisek vybírali, berouce při tom zřetel především k námětům nejasným nebo zvláště obtížným.⁴⁷ Jestliže pojednáním o stavování překročili hranice zemského práva, zabočili do práva jiného stavovského okruhu a všimli si řízení dokonce u městských soudů, nestalo se to jistě náhodou, ale vedla k tomu nepochybně mimořádná aktualita této instituce pro třídu, ke které autoři knihy Rožmberské náleželi. Je charakteristické, že výklad o arestaci po knize Rožmberské z pramenů českého zemského práva mizí, že se jím nezabývá žádná další právní kniha 14. století, že výklad o obstavení nemá ani Všehrd, ani obě nejstarší zemská zřízení, a že teprve zemské zřízení z r. 1549 se arestací znovu zabývá. Otázka arestace, aktuální právě jen koncem 13. a poč. 14. století, musela se stát předmětem pozornosti už pro svůj sporný ráz, když původní partie knihy Rožmberské o kolisních normách mezi městským a zemským právem byla zastaralá a neposkytovala dostatečného poučení, jaké bylo pro feudalitu žádoucí tváří v tvář nové taktice měšťanů při vymáhání dluhů. V této situaci bylo pro feudální právníky nevyhnutelné, dát výraz šlechtickému stanovisku právě k této instituci městského práva, se kterou v důsledku její kolisní povahy přicházeli do styku.

Je pochopitelné, že při tom došlo výrazu jednostranné stanovisko české feudality, odpovídající jejím hmotným zájmům a stavovské prestiži, a jsoucí v souladu s jejím celkovým pojetím kolisních poměrů mezi městským a zemským právem.

Je však nemálo důležité, že nám různé vrstvy městského práva ve XIV. kapitole dovolují nahlédnout dokonce do dynamiky třídního stanoviska feudality v této otázce. Původně nezná Rožmberská kniha obstavení ani pro stravu, přehlíží je a nebojuje proti němu, předpokládá při uplatnění pohledávek se strany měšťanů proti šlechtě řádný postup podle svých představ o kolisních normách, který v určitých případech sumarizuje (hl. X).

Na aplikaci arestačního procesu proti šlechticům reaguje bojovně ve XIV. kapitole, oprávněnost obstavování šlechticů, které současně znamená jejich podrobení městské jurisdikci při sporech s měšťany, ve shodě se svou koncepcí kolisních norem a limine popírá (čl. 231—2) a povoluje ostré sankce proti měšťanu, který by je neoprávněně prováděl (čl. 236). Konceduje jen stavování pro stravu, proti znění X. kapitoly, ale také proti koncepci měst, která měla základ ve znění městských privilegií.

Konečně ve třetím stadiu bojovné stanovisko knihy Rožmberské slábne, glosátor uvádí její obsah v soulad se skutečným stavem, jak se vytvořil jako výsledek střetu městských a šlechtických sil, a připouští obstavení ze všech obligačních nároků do výše pěti hřiven bez lotu, tentokrát už v úplném souladu s prameny městského práva (čl. 233 a přídavky). Nutno podotknout,

⁴⁷ Viz Čáda: Skladba českých právních knih doby předhusitské str. 12 (Brno 1928).

že tento výsledek není porážkou šlechtického stanoviska, ale naopak jeho vítězstvím, i když proti původnímu stanovisku knihy Rožmberské musela šlechta přistoupit na jistý kompromis.

Tento vývoj stanovisek knihy Rožmberské je pendantem k vývoji stanoviska městských privilegií, jak bylo rekonstruováno výše a představuje zachycení stanoviska feudálů ve sporech o stavování, které lze předpokládat ve 13. a 14. století.

Indiferentní obsah největší části Rožmberské knihy, ve kterém se zračí vypjatý formalismus zemského procesního práva této doby, a její „rapsodická dikce“, která jí brání v přímých invektivách proti nešlechtickým složkám feudální společnosti, jaké nacházíme v jiných právních knihách XIV. století, ztěžují neobyčejně její úplné zařazení do třídních a politických souvislostí její doby. Čáda⁴⁸ upozornil, že v politických poměrech, které provázely vznik knihy Rožmberské, je nutno její koncentraci na formality procesního práva pokládat za projev odporu feudality proti snahám panovníka o kodifikaci hmotného práva. To platí ostatně o všech našich právních knihách až do Všehrda a stejná tendence je patrna ještě v prvních zemských zřízeních.⁴⁹

Výsledky této studie vedou k závěru, že kniha Rožmberská vznikala jako živý výraz obrany zájmů feudálů také na druhou stranu, proti městům. Že je při tom na výši situace i v otázkách, které přesahují přímý okruh činnosti zemského soudu, svědčí o širší rozhledu, kterou předčí ostatní právní knihy 14. století.

Jako všechny právní knihy 14. století je i kniha Rožmberská výrazem konservatismu feudálních kruhů, které ve vlastním zájmu lpějí na monopolu nalézání práva na zemském soudu, a zabraňují zvyšování právní jistoty ve společnosti řádným zabezpečením všech nároků hospodářsky významného městského stavu, který je už v té době ve feudální společnosti důležitější nežli šlechta.⁵⁰

⁴⁸ Čáda: Skladba str. 29—30.

⁴⁹ Čáda: Zemské zřízení moravské z r. 1535, str. XVIII. (Praha 1937.)

⁵⁰ Engels: O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie str. 7.

Pokus o rekonstrukci původního znění
a přídavek XIV. kapitoly knihy Rožmberské

XIV. O stavování.

231. Měščené nejmajú právo staviti pro dluh pána, ani jeho lidí, v jiné hospodě, ne v svém domu: proto, kdaž mu směl věřiti, tehdy jedno dobývaj jeho více právem.
232. Ale v svém domu hostě svého móż staviti v tom, což protrávil, jehož mu nevěřil: proto, zda-by host protrávě i chtěl přeč vyníti bez hospodářovy vůle. Pak-li mu věří v svém domu, více nelze staviti v němž věřil.
233. *Hospodář svého hosti v svém domu móż základ staviti ve stě hřiven, nebo v čemž chce, ve stravě: ale za kúpiu, nebo zač za jiné, móż staviti v svém domu bez lota pod pěti hřiven, více nic sám.*
234. Když hospodář v svém domu hosti základ staví za stravu: tehda právo v hospodářově rucě, vypřisíeci, co dlužen; *takéž za kúpiu.*
235. Hospodář když staví za stravu hosti, ne v svém domu, kdež kolivěk: *nemóż ho staviti v větší, ledno pod pěti hřiven.* Ale právo u hostě rucě, otpřisíeci se samému, že ne dlužen.
236. Vladyky nemóż staviti na tržišči, kromě domu, doňudž nesěde, ale nedědinného móż staviti na tržišči. Pak-li zabie, bráně se, ale prázden hospodáře.
237. Tkáče, když právo ztratí nestáním, tehda móż jej staviti, ktož jej přemóż kolivěk, tak v městě, jako na cestě, nebo všady. Ale poslati po komorníka póvodu k tomu úřadu, kdež naň právo ustál i dáti tkáče jemu, aby komorník jej s ním přivedl, kdež naň právo ustál.

(Podle vydání Brandlova)

ГОРОДСКОЕ ПРАВО ПО СБОРНИКУ «КНИГА СТАРОГО ПАНА ИЗ РОЗЕНБЕРГА»

Иржи Клабоух

В чешских юридических сборниках 14 ст. отражается высокое культурное и экономическое развитие Чешских земель в этот период. Их связь с общественными отношениями и ту объективную роль, которую они сыграли в качестве сборников земского права в политических и классовых конфликтах того времени, необходимо уяснять в широком диапазоне развития права и того кризиса, который переживал феодализм в 14 ст. Настоящая статья, анализирует постановления 14-й главы «Книги старого пана из Розенберга», этого наиболее древнего памятника на чешском языке, относимого к концу 13-го и началу 14-го столетия, и ее тенденции в конфликте, возникшем между городами и дворянством по вопросу о взыскании долгов кредиторами-горожанами с должников-дворян. «Книга старого пана из Розенберга» в полемике, которая разгорелась вокруг этого конфликта, в отличие от источников городского права, занимает боевую благоприятную для феодалов позицию и в соответствии с материальными интересами и сословным престижем дворянства отрицает правомерность применения в отношении дворян мер обеспечения предусмотренных городским правом — наложения ареста на имущество и личного задержания. Позднейшие добавления к 14-й главе эту позицию несколько смягчают и допускают применение указанных мер обеспечения в отношении дворян в соответствии с тем соотношением сил, которое создалось в качестве равнодействующей из столкновения городов с дворянством. Дворянство, которое в Чехии в течение всего периода, предшествующего гуситской революции, значительно преобладает над городами, добивается своего изъятия из действия правил о мерах обеспечения поскольку оно выступает в качестве ответчика и поскольку речь идет о требованиях на сумму свыше 5 гривен без лота. По сравнению с положением в Германии, где дворянство не пользовалось указанной привилегией, то, чего добилось дворянство является его успехом. «Книга старого пана из Розенберга» в этом конфликте является выражением феодальных интересов, что только подтверждает реакционный характер и реакционные тенденции всех чешских юридических сборников 14-го столетия.

DAS STADTRECHT IM ROSENBERGER RECHTSBUCH

Jiří Klabouch

Die böhmische Rechtsbücher des 14. Jahrhunderts geben uns ein Zeugnis über das hohe kulturelle und wirtschaftliche Niveau der Länder der böhmischen Krone in diesem Zeitabschnitt. Ihre sozialen Zusammenhänge und ihre Rolle in der Entwicklung des einheimischen Rechtes in politischen und Klassenkonflikten dieser Zeit muß man durch breite Zusammenhänge der Rechtsentwicklung in der Krise, durch welche der Feudalismus im 14. Jahrhundert betroffen wurde, erklären.

Der vorliegende Artikel zeigt diese Tendenz durch eine Analyse des XIV. Kapitels des Rosenberger Rechtsbuches, d. i. der ältesten Rechtsquelle aus dem Ende des 13. und Anfang des 14. Jahrhunderts, die in tschechischer Sprache verfaßt ist. In diesem Zeitabschnitt ist nämlich zwischen den Städten und dem Adel ein Konflikt in der Frage der Eintreibung von Schulden entstanden, und das Rosenberger Rechtsbuch stellt sich in der diese Frage begleitenden Polemik, zum Unterschiede von den Stadtrechten, in die Position des kämpferischen feudalen Standpunktes. Im Einklang mit den materiellen Interessen und dem Klassenprestige des Adels spricht das Rosenberger Rechtsbuch den Bürgern das Recht ab, gegen die Adelspersonen das Arrestationsrecht zu benützen. Spätere Zusätze zu dem XIV. Kapitel korrigieren diesen Standpunkt und geben die Benützung des Arrestationsrechtes gegen Adelspersonen zu, indem sie sich dem Zustande anpassen, der sich unterdessen als Ergebnis des Kampfes zwischen den Städten und dem Adel entwickelt hat. Der Adel, welcher während der ganzen vorhussitischen Periode ein starkes Übergewicht über die Städte besitzt, erreicht, daß er von der passiven Seite der Arrestation für die Schulden über fünf Pfund ohne ein Lot befreit wird. Im Vergleich mit den betreffenden Verhältnissen im Deutschen Reiche, wo der Adel dieses Vorrecht nicht besaß, ist dieser Zustand in den Böhmischen Ländern eine große Errungenschaft des Adels. Das Rosenberger Rechtsbuch erscheint in diesem Konflikt als Sprecher der feudalen Interessen, was ein klares Zeugnis von dem unfortschrittlichen Charakter und unfortschrittlicher Tendenz aller Böhmischer Rechtsbücher im 14. Jahrhundert gibt.